

UDC 159.922.8
Jelisaveta Todorović
Filozofski fakultet
Niš

BAZIČNE DIMENZIJE LIČNOSTI I STABILNOST SAMOPOŠTOVANJA ADOLESCENATA*

Rezime

U ovom radu istraživali smo stabilnost samopoštovanja adolescenata, učenika trećih razreda srednjih škola u Nišu, u vremenskom periodu od 30 dana. Zanimalo nas je da ispitamo kako su dimenzije ličnosti ekstraverzija, neuroticizam i psihoticizam povezane sa samopoštovanjem i njegovom stabilnošću.

Pokazalo se da su neuroticizam i introverzija dimenzije povezane sa stabilno niskim samopoštovanjem, a ekstraverzija sa visokim i stabilnim samopoštovanjem. Interesantan je podatak da su ekonomski parametri pokazal ikao znatno povoljniji u grupi naglašeno ekstravertnih u odnosu na introvertne.

Ključne reči: samopoštovanje, stabilnost samopoštovanja, ekstraverzija, neuroticizam, psihoticizam.

Uvod u problem

Interesovanje za predstavu o sebi u psihologiji traje prilično dugo. To nije slučajnost. Slika o sebi modeluje ponašanje. Uz to predstavlja svojevrsnu kognitivnu šemu iskustva o sebi, koja je značajna za selekciju informacija iz okoline. One se ili prihvataju ili odbacuju, zavisno od njihovog uticaja na sliku o sebi i njenu evaluativnu komponentu samopoštovanje (Opačić, 1995).

Ljudi najčešće aktivno tragaju za informacijama koje će potvrditi njihovu predstavu o sebi, a izbegavaju one okolnosti koje predstavljaju pretnju postojećoj samoproceni. Na taj način uspevaju da održe stabilnim svoje samoprocene, kroz izvestan vremenski period i relativno nezavisnim od mišljenja okoline. Ipak, ne samo u raznovrsnim eksperimentima, već i u sopstvenom iskustvu, poznato nam je da nekad situacioni faktori mogu voditi momentalnim

---

* Rad je nastao u sklopu projekta "Psihološke osnove nastave i reforme osnovnog obrazovanja" (broj 1341) koji je finansiran od Ministarstva nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

promenama samovrednovanja (npr. poređenje sa veoma uspešnom osobom može poljuljati samopoštovanje).

Ovim problemom, tj. sklonošću da pod izvesnim uslovima samoprocene sopstvenih kvaliteta variraju, bavio se još Viljem Džems, jedan od najuticajnijih psihologa s kraja devetnaestog veka. On je primetio da je samopoštovanje podložno momentalnim promenama, jer "slično barometru, porast i opadanje samopoštovanja su u funkciji nečijih aspiracija i iskustva uspeha ili neuspeha" (James, 1890., prema Heatherton, 1991. str 895). Džems je takođe uočio tendenciju kod ljudi da održavaju jedan stabilan nivo samoprocena i osećanja sebe, koji je nezavisan od povratnih informacija iz okoline. ***To znači da trenutna samoevaluacija zavisi od nivoa aspiracije, od nekog prosečnog samovrednovanja formiranog kroz brojne različite socijalne situacije i delom od konteksta.***

Savin-Vilijams (Savin-Williams) i Demo (Demo, 1983) (prema Heatherton, 1991) potvrdili su kroz svoja istraživanja ovo Džejmsovo stanovište. Oni su otkrili da samopoštovanje varira, doduše neznatno, oko izvesnog stabilnog vrednovanja predstave o sebi. Pripadnost društvenom sloju, sazrevanje, redosled rođenja, pol, broj braće i sestara dominantni su faktori uspostavljanja "bazične osovine", oko koje se oscilacije u samovrednovanju dešavaju. Problem koji se postavlja pred istraživače je u kojoj meri te uobičajene promene u samovrednovanju mogu narušiti emocionalnu ravnotežu osobe. Stabilno samovrednovanje je izraz samopouzdanja osobe, stabilnog identiteta i zrelosti. Tendencija ka čestim i velikim promenama samovrednovanja izraz je nestabilnosti i rizik za očuvanje mentalnog zdravlja.

U dosadašnjim istraživanjima, ispitivani su neki socio-ekonomski i socio-demografski faktori, porodični odnosi, potpunost porodice, kao i povezanost negativnih misli, depresivnih osećanja i anksioznosti, sa predstavom o sebi i njenom evaluativnom dimenzijom – samopoštovanjem. Spisak parametara značajnih za samopoštovanje i predstavu o sebi ovim nije iscrpen. Navedeni su najčešće ispitivani činioci. Međutim, ograničen je broj istraživanja koja se bave problemima postojanosti predstave o sebi i njene evaluativne dimenzije samopoštovanja. Rosenberg je 1985. (prema Tevendele, Du Bois i Heather, 1997) otkrio povezanost između skora na skali stabilnosti selfa i parametara anksioznosti, depresije i agresije na tri velika uzorka dece i adolescenata uzrasta od 11 do 17 godina. Približno jedna trećina mladih na uzrastu od 12 i 13 godina pokazala je visok stepen nestabilnosti u samoprocenama. Niži nivo stabilnosti samopoštovanja značajno je povezan sa siromašnim prilagođavanjem na svim istraživanim parametrima. Kirnis (1996), prema pomenutim autorima, pronašao je da je nestabilan nivo samopoštovanja povezan sa niskom intrinzičkom motivacijom i tendencijom. Razlog rastućeg besa osoba vidi u pretnji samopoštovanju.

Adolescentni period je razvojna faza kada su oscilacije u samovrednovanju česta pojava. Međutim, postoji li povezanost u pogledu psiholoških dispozicija adolescenata i sklonosti ka nestabilnom samopovrednovanju. Cilj koji smo postavili u ovom istraživanju bio je da ispitamo kako su neke dimenzije ličnosti, a tu pre svega mislimo na ekstraverziju, neuroticizam i psihoticizam (po Ajzenkovoju teoriji ovo su dimenzije koje imaju svoju biološku osnovu, i međusobno se znatno razlikuju) povezane sa globalnim samopoštovanjem i njegovim promenama nakon vremenskog perioda od 30 dana od prvog merenja.

Varijable istraživanja

Dimenzije ličnosti, ekstraverzija, neuroticizam i psihoticizam, operacionalizovane su preko Ajzenkovig upitnika EPQ.

Tipičan ekstravert je socijabilan, voli zabave, ima puno prijatelja, impulsivan je voli promene, otvoren je i komunikativan. U osnovi je optimista i pomalo površan. Niske vrednosti na dimenziji ekstraverziju govore o izraženoj introverziji.

Tipičan introvert je povučen i tih, rezervisan u kontaktima sa ljudima i drži se na distanci. On planira daleko unapred i ne veruje trenutnim impulsima. Introspektivan, je voli da čita, pouzdan, retko se ponaša agresivno i ne gubi lako strpljenje.

Visok neuroticizam odlikuje ljude koji su anksiozni, zabrinuti, često loše volje i depresivni. To su osobe koje preterano emotivno i intenzivno reaguju na sve draži i pate od psihosomatskih tegoba. Niski neuroticizam na ovoj dimenziji znak je emocionalne stabilnosti i obratno.

Emocionalno stabilna osoba nema velikih kolebanja u osnovnom raspoloženju. Ona reaguje emocionalno sporije i blaže. To je osoba koja se zna kontrolisati i ne brine je svaka sitnica.

Psihoticizam kao dimenziju karakteriše usamljениčko ponašanje. Takvoj osobi nije mnogo stalo do ljudi, teško se prilagođava bilo čemu i bilo gde. Takva osoba ume biti surova i nehumana, nedostaje joj osećajnost i empatija. Mogu biti agresivni i neprijateljski nastrojeni čak i prema svojim najbližima.

Ovako definisane karakteristične osobine na različitim dimenzijama proishode iz različitih osobenosti nervnih struktura. Zavisno od uzajamnog odnosa procesa iritacije i inhibicije u nervnom sistemu, osoba može biti pretežno introvertna odnosno ekstravertna, emocionalno stabilna, odnosno emocionalno labilna. Ovom prilikom nećemo ulaziti u fiziološke mehanizme karakterističnih razlika na ovim dimenzijama ličnosti. Ono što je za ciljeve ovog istraživanja važno, jeste kako se manifestuju konstitucionalne datosti u ponašanju osoba koje su različito razvrstane po ovim dimenzijama.

Globalno samopoštovanje operacionalno je definisano preko Rosenbergove skale globalnog samopoštovanja, koju često srećemo u raznim istraživanjima samopoštovanja u svetu i kod nas. Samopoštovanje su sopstvena pozitivna i negativna osećanja prema sebi usko povezana sa verovanjem u sopstvenu efikasnost i osećanje kontrole nad sopstvenom sudbinom i ukazuju na stepen u kom osoba veruje za sebe da je značajna i vredna (Coopersmith S. prema Lj. Žiropađa 1991. str. 139).

Stabilnost samopoštovanja je definisana kao iznos kratkotrajnih varijacija u vrednovanju sebe kroz kratak vremenski period, a koje se ne razlikuju od karakterističnog ili tipičnog nivoa samopoštovanja (Kernis, prema Tevendele, 1997). Ovu dimeziju samopoštovanja smo ustanovili praćenjem promena u dva uzastopna merenja samopoštovanja, pre i posle eksperimentalne situacije u razmaku od trideset dana.

Ciljevi istraživanja i hipoteze

Ovim istraživanjem želeli smo da ustanovimo da li postoje razlike u pogledu stabilnosti samopoštovanja među učenicima, koji se međusobno razlikuju u pogledu visine skorova na dimenzijama ekstraverzija, neuroticizam i psihoticizam, tj. da li ekstravertnije osobe imaju stabilnije ili nestabilnije samopoštovanje u odnosu na introvertnije, da li emocionalno stabilnije osobe imaju manje oscilacije samovrednovanja u odnosu na emocionalno labilnije (neuroticizam), i da li osobe sa izraženijim psihoticizmom imaju nestabilnije samopoštovanje u odnosu na osobe sa niskim psihoticizmom.

Na osnovu ovako formulisane cilja, tj. problema istraživanja postavljene su sledeće hipoteze:

- (I) *Ne postoji statistički značajna razlika između dva merenja samopoštovanja među grupama formiranim prema visini skorova na dimenziji psihoticizma.*
- (II) *Ne postoji statistički značajna razlika između dva merenja samopoštovanja među grupama formiranim prema visini skorova na dimenziji ekstraverzija/introverzija*
- (III) *Postoji statistički značajna razlika između dva merenja samopoštovanja među grupama formiranim prema visini skorova na dimenziji emocionalna stabilnost/emocionalna nestabilnost.*

Pošli smo pretežno od nultih hipoteza, jer nema podataka u literaturi o sličnim istraživanjima u svetu i kod nas, koji bi eventualno poslužili kao osnova za proveru ili formulisane afirmativnih hipoteza. Jedino kada je u pitanju emocionalna labilnost, pošli smo od afirmativne hipoteze, jer pretpostavljamao, na osnovu definicije ove dimenzije ličnosti, da ona doprinosi niskim i nestabilnim samoprocenama.

Metodologija istraživanja

Ispitivanje je obavljeno u osam srednjih škola. Uzorak su činili učenici trećih razreda srednjih škola u Nišu. Testirano je 280 učenika. Korišćen je Ajzenkov EPQ test ličnosti, Rosenbergova skala globalnog samopoštovanja i upitnik za procenu socio-demografskih obeležja. Trideset dana nakon prvog testiranja obavljeno je još jedno testiranje, samo skalom globalnog samopoštovanja, pošto je prethodno zadata kontrolna vežba iz matematike. Namena ove kontrolne vežbe, koja je zadata u dogovoru sa nastavnicima matematike i pri tom bila nenajavljena i sa izrazito teškim zadacima, bila je da poljulja samoprocene kod onih učenika koji su inače skloni da u različitim stresnim situacijama menjaju svoje samovrednovanje.

Nakon izvedenog istraživanja analizirane su razlike u globalnom samopoštovanju pri prvom i drugom merenju među ispitanicima razvrstanim prema različitim vrednostima skorova na dimenzijama ličnosti. Ispitanici su podeljeni prema svakoj dimenziji u tri podgrupe, one čiji se rezultati kreću u rasponu od jedne aritmetičke sredine $\pm 1SD$; one čiji su rezultati niži od zbira aritmetičke sredine i jedne standardne devijacije i one čiji su rezultati viši od zbira aritmetičke sredine i jedne standardne devijacije. Na svim ispitivanim dimenzijama ličnosti napravljena je takva podela, a zatim su podgrupe upoređivane prema prosečnim vrednostima globalnog samopoštovanja.

Rezultati istraživanja

Analiza rezultata pokazala je da postoji opšti trend povišenja samoprocena 30 dana nakon prvog merenja. Međutim, i pored opšte tendencije porasta samopoštovanja, kada uzorak podelimo na podgrupe prema dimenzijama ekstraverzija, neuroticizam i psihoticizam, dobijamo nešto drugačiju sliku. Rezultati dva merenja izgledaju ovako:

Razlike u samopoštovanju učenika podeljenih prema P skor-u
(dimenzija psihoticizam)

Srednja vrednost na dimenziji psihoticizma je $AS=6.33$; $SD=2.54$.

Pskor1: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji psihoticizma iznose 0-4 (N=77)

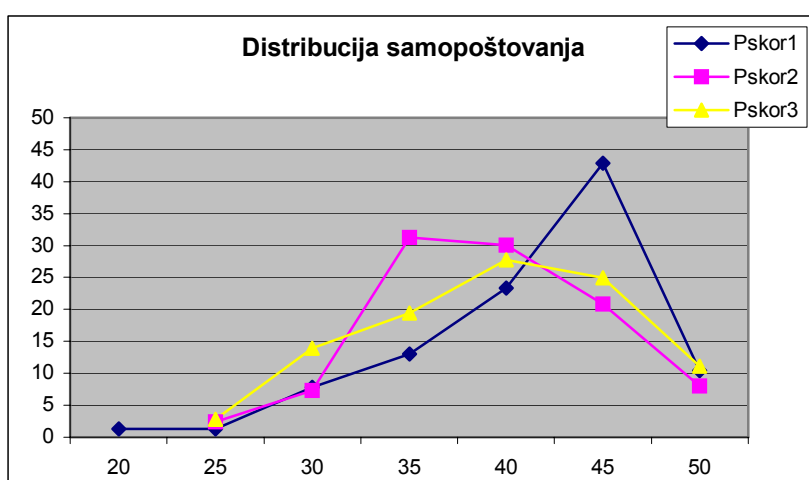
Pskor2: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji psihoticizma iznose 5-9 (N=163)

Pskor3: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji psihoticizma iznose 10-17 (N=36)

Tabela 1. Globalno samopoštovanje pri prvom i drugom merenju u grupama podeljenim prema dimenziji psihoticizma

	Pskor1		Pskor2		Pskor3	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Globalno sam. (1)	40.95	5.79	38.95	5.41	38.28	5.97
Globalno sam. (2)	41.56	6.01	38.99	5.56	39.58	6.17

Nema statistički značajne razlike u prvom i drugom merenju visine samopoštovanja po grupama.

Grafikon 1. Distribucija samopoštovanja i dimenzija psihoticizma; apscisa: vrednosti na skali globalnog samopoštovanja, ordinata: procenti ispitanika prema vrednostima globalnog samopoštovanja.

U Tabeli 1 prikazani su rezultati dva merenja samopoštovanja u grupi sa niskim, srednjim i visokim P skorom na našem uzorku. Vidi se da u svim ovim podgrupama postoji trend porasta samoprocena pri drugom merenju, ali se u pogledu prosečne visine samopoštovanja u vremenskom razmaku od 30 dana, ne razlikuju značajno u okviru samih podgrupa. Najvišu srednju vrednost globalnog samopoštovanja nalazimo u podgrupi sa niskim psihoticizmom, što je razumljivo ako pogledamo tumačenje ove dimenzije iz priručnika EPQ testa bazičnih dimenzija ličnosti. "Osobu sa visokim psihoticizmom možemo opisati kao usamljenika, osobu kojoj nije mnogo stalo do ljudi, koja se teško prilagođava bilo čemu i bilo kome. Takva osoba može biti surova i nehumana, sa insuficijentnom osećajnošću i empatijom..." Osobe koje ispoljavaju visoki psihoticizam su osobe sa najnižim globalnim samopoštovanjem u grupi ispitanika podeljenim po P dimenziji. Prema nekim rezultatima inostranih istraživanja

osobe sa niskim samopoštovanjem su sklone pakosti, mizanropiji, moralnom negativizmu Baron (Baron, 1974). Iz karakteristika osoba sa izraženim psihotizmom vidimo i tendenciju povlačenja, što takođe može biti povezano sa niskom samoprocenom. Ono što je nedovoljno jasno, da li visoki psihotizam snižava samopoštovanje, ili nisko samopoštovanje izaziva ponašanje povlačenja i snižene empatije prema drugim ljudima? Napominjemo da je reč o dimenziji koja ne može poslužiti kao podatak o psihotičnosti osobe, ali ima empirijskih podataka da psihotične osobe i kriminalci postižu veoma visoke rezultate na P skali.

Sledeći korak bio je da proverimo da li se grupe koje smo formirali prema dimenziji psihotizma značajno međusobno razlikuju u pogledu visine samopoštovanja u prvom i drugom merenju.

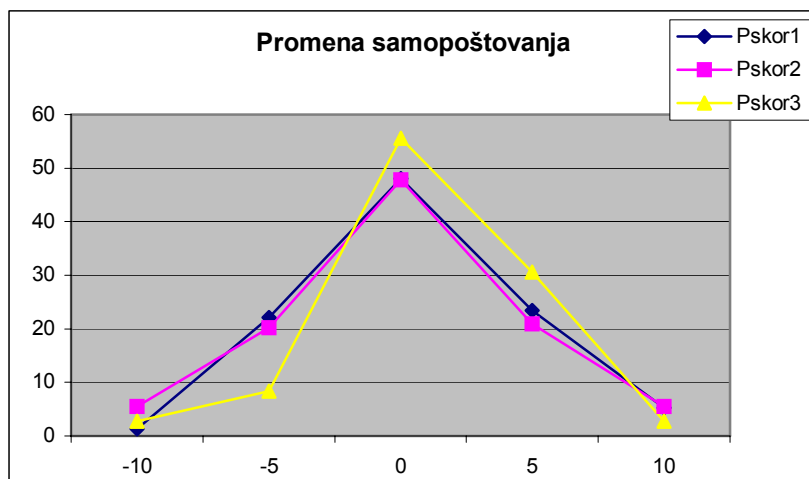
Tabela 2. Razlike u samopoštovanju medju grupama formiranim prema dimenziji psihotizma, prvo merenje

	Pskor1 t/p	Pskor2 t/p	Pskor3 t/p
Pksor1	–	2.60/0.02	2.24/0.05
Pksor2		–	0.65/-
Pksor3			–

Tabela 3. Razlike u samopoštovanju medju grupama formiranim prema dimenziji psihotizma, drugo merenje

	Pskor1 t/p	Pskor2 t/p	Pskor3 t/p
Pksor1	–	3.23/0.01	1.60/-
Pksor2		–	0.56/-
Pksor3			–

Iz Tabela 2 i 3 vidi se da se i pri prvom merenju prva i druga; prva i treća grupa značajno razlikuju po pitanju samoprocena, dok se druga i treća grupa ne razlikuju značajno. To može biti povezano sa tim da u našem uzorku nema mnogo ispitanika sa veoma visokim skorom na P dimenziji, već su veoma bliski drugoj grupi prema postignutim vrednostima na ovoj dimenziji. Pri drugom merenju gubi se razlika između prve i treće grupe, što znači da grupa sa najvišim psihotizmom pravi najveći skok u samoproceni pri drugom merenju. Pri drugom merenju ostaje razlika samo između prve i druge grupe, kod koje su najmanje promene pri drugom merenju (najstabilnije samopoštovanje) dok se i kod prve i kod treće grupe zapaža veća promena samoprocena.

Grafikon 2. Promena samopoštovanja i dimenzija psihoticizma; apscisa: razlike prvog i drugog merenja globalnog samopoštovanja u grupama, ordinata: procenat ispitanika prema promenama samopoštovanja.

Razlike u samopoštovanju učenika podeljenih prema N skor-u (dimenzija neuroticizam)

Srednja vrednost na dimenziji neuroticizma je $AS=13.11$; $SD=4.80$.

Nskor1: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji neuroticizma iznose 0-7 (N=37)

Nskor 2: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji neuroticizma iznose 8-17 (N=179)

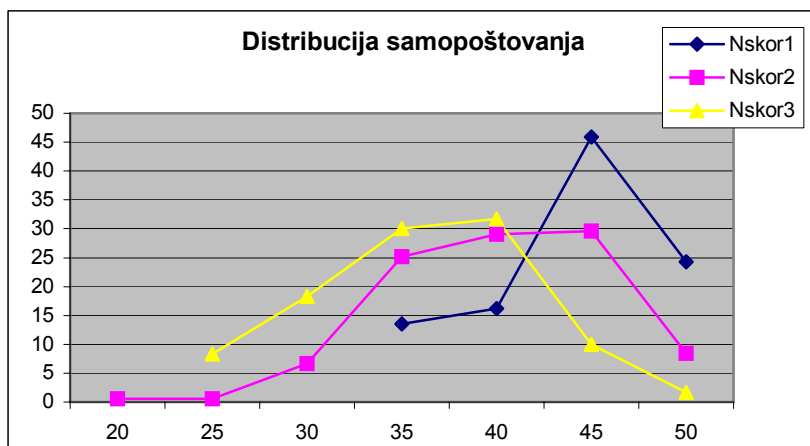
Nskor 3: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji neuroticizma iznose 18-23 (N=60)

Tabela 4. Globalno samopoštovanje pri prvom i drugom merenju u grupama podeljenim prema dimenziji neuroticizma

	Nskor1		Nskor2		Nskor3	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Globalno sam. (1)	42.27	4.42	39.93	5.40	36.13	5.73
Globalno sam. (2)	43.73	4.80	40.26	5.48	35.95	5.49

Nema statistički značajne razlike u prvom i drugom merenju visine samopoštovanja po grupama.

Grafikon 3. Distribucija samopoštovanja i dimenzija neuroticizma; apscisa: vrednosti na skali globalnog samopoštovanja, ordinata: procenti ispitanika prema vrednostima globalnog samopoštovanja.

Kad je u pitanju dimenzija neuroticizma, tj. emocionalna labilnost/emocionalna stabilnost, kad uzorak podelimo na tri podgrupe po kriterijumu $AS \pm 1SD$ po vrednostima postignutim na pomenutoj dimenziji, vidimo da je prosečno globalno samopoštovanje tim niže što je neuroticizam viši. Osim toga i pored opšteg trenda da pri drugom merenju vrednost globalnog samopoštovanja raste (zbog poznatosti testa, eventualne diskusije posle prve procene...), u grupi koja ima "visok" neuroticizam pri drugom merenju globalno samopoštovanje opada. Ako se osvrnemo na tipične karakteristike osobe sa visokim N, a to su da su te osobe anksiozne, zabrinute, loše volje i depresivne, preterano emotivne i teško se smiruju nakon doživljaja u kom su emocionalno angažovane, ovaj rezultat je potpuno u skladu sa njima. Visoka emocionalna labilnost je povezana sa sniženim samovrednovanje, kao i depresivnost.

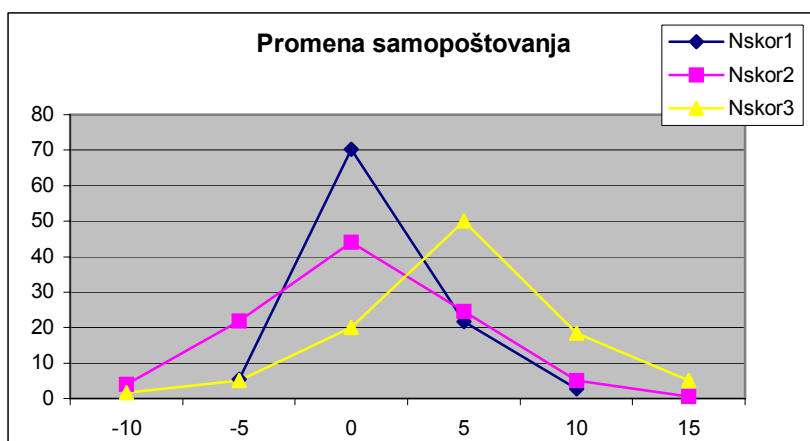
U sledećoj fazi proveravali smo da li se grupe podeljene prema dimenziji neuroticizma, značajno međusobno razlikuju u pogledu visine samopoštovanja u prvom i drugom merenju.

Tabela 5. Razlike u samopoštovanju, medju grupama formiranim prema dimenziji neuroticizma, prvo merenje

	Nskor1 t/p	Nskor2 t/p	Nskor3 t/p
Nksor1	–	2.46/0.02	5.51/0.01
Nksor2		–	4.62/0.01
Nksor3			–

Tabela 6. Razlike u samopoštovanju medju grupama formiranim prema dimenziji neuroticizma, drugo merenje

	Nskor1 t/p	Nskor2 t/p	Nskor3 t/p
Nksor1	–	3.56/0.01	7.03/0.01
Nksor2		–	5.24/0.01
Nksor3			–

Grafikon 4. Promena samopoštovanja i dimenzija neuroticizma; apscisa: razlike prvog i drugog merenja globalnog samopoštovanja u grupama, ordinata: procenat ispitanika prema promenama samopoštovanja.

Sve tri podgrupe se značajno razlikuju u pogledu prosečnih vrednosti globalnog samopoštovanja kako posle prvog tako i posle drugog merenja i to je vrlo visoka značajnost. To govori da su podele po ovoj dimenziji značajnije za procenu visine i stabilnosti samopoštovanja nego druge dve dimenzije. U našem uzorku to može biti povezano sa tim da su to mlade i pretežno društvene osobe, većinom ženskog pola, ($\bar{Z}=61.01\%$, $M=38.99\%$) pa je dimenzija P manje grupisala ispitanike u svojim gornjim vrednostima, nego N dimenzija (devojke češće sebe procenjuju kao emocionalnije, a mladići češće postižu visoke P vrednosti, a poznato je da devojke u proseku imaju niže samopoštovanje). Ta naglašena emocionalna labilnost može biti doživljena kao smetnja druženju i dovesti do nezadovoljstva sobom, koje se ispoljava i u samoprocenama.

Razlike u samopoštovanju učenika podeljenim prema E skor-u (dimenzija ekstraverzija/introverzija)

Srednja vrednost na dimenziji ekstraverzija/introverzija je $AS=15.81$; $SD=3.34$.

E skor1: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji ekstraverzija/introverzija iznose 0-12 (N=39)

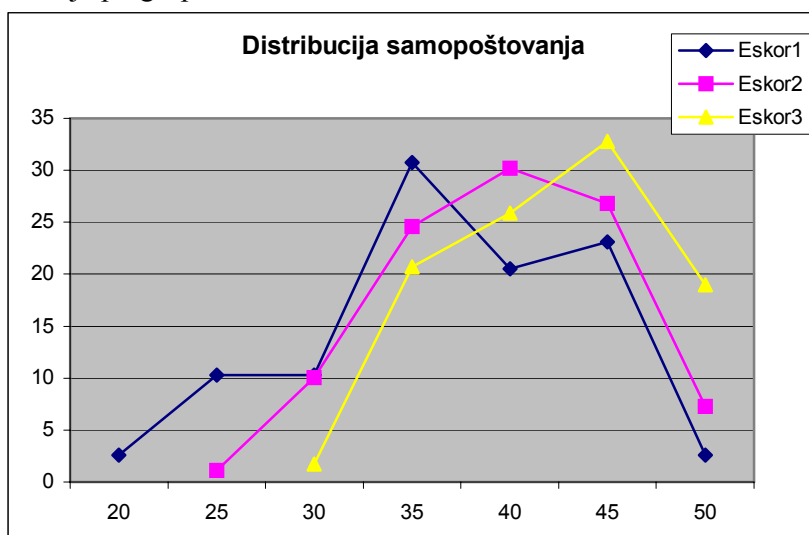
E skor2: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji ekstraverzija/introverzija iznose 13-18 (N=179)

E skor3: grupa čije vrednosti skorova na dimenziji ekstraverzija/introverzija iznose 19-22 (N= 58)

Tabela 7. Globalno samopoštovanje pri prvom i drugom merenju u grupama podeljenim prema dimenziji ekstraverzija/introverzija

	Eskor1		Eskor2		Eskor3	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Globalno sam. (1)	35.77	6.30	39.32	5.40	42.17	4.52
Globalno sam. (2)	36.56	6.38	39.69	5.59	42.26	5.27

Nema statistički značajne razlike u prvom i drugom merenju visine samopoštovanja po grupama.

Grafikon 5. Distribucija samopoštovanja i dimenzija ekstraverzija/introverzija; apscisa: vrednosti na skali globalnog samopoštovanja, ordinata: procenti ispitanika prema vrednostima globalnog samopoštovanja.

Na kraju u tabeli 7 izloženi su rezultati dva merenja globalnog samopoštovanja u grupama za značajno različitim postignućima na dimenziji ekstraverzija/introverzija. Najveće prosečno procenjeno samopoštovanje je u grupi ispitanika sa najviše izraženom ekstraverzijom. Tipičan ekstravert je socijabilan, voli zabave, ima puno prijatelja... Introvert (nizak E skor) je tiha osoba, tipa samotnjaka, introspektivna, rezervisana, drži se na distanci...Ono što se iz tabele vidi to

je sličan trend kao kod visokog P, osobe sklone usamljivanju imaju niže samopoštovanje... Šta tu prethodi čemu? To u ovom trenutku ne možemo odgovoriti.

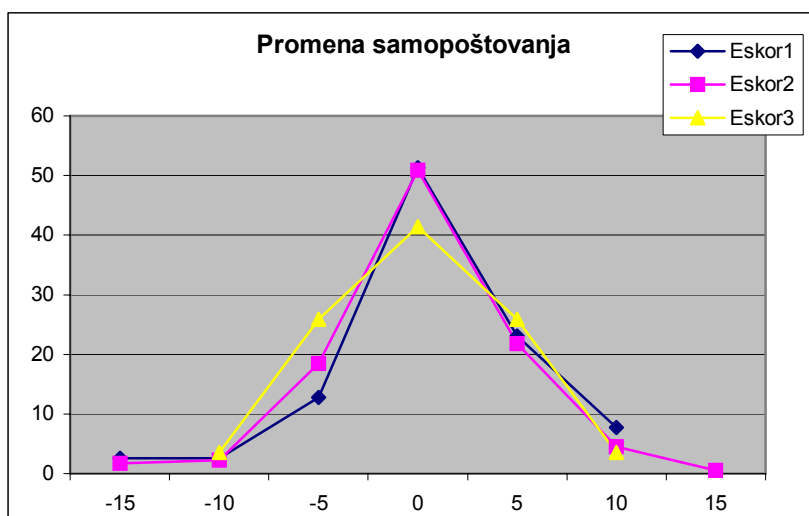
U narednim tabelama imamo podatke da se prva, druga i treća grupa ispitanika, podeljene prema E skoru, međusobno značajno razlikuju u pogledu samoprocena i pri prvom i pri drugom merenju.

Tabela 8. Razlike u samopoštovanju medju grupama formiranim prema dimenziji ekstraverzija/introverzija, prvo merenje

	Eskor1t/p	Eskor2 t/p	Eskor3 t/p
Eksor1	–	3.59/0.02	5.77/0.01
Eksor2		–	3.62/0.01
Eksor3			–

Tabela 9. Razlike u samopoštovanju medju grupama formiranim prema dimenziji ekstraverzija/introverzija, drugo merenje

	Eskor1t/p	Eskor2 t/p	Eskor3 t/p
Eksor1	–	3.07/0.02	4.74/0.01
Eksor2		–	3.08/0.02
Eksor3			–

Grafikon 6. Promena samopoštovanja i dimenzija ekstraverzija/introverzija; apscisa: razlike prvog i drugog merenja globalnog samopoštovanja u grupama, ordinata: procenat ispitanika prema promenama samopoštovanja.

Iz tabela se vidi da razlike u procenjenom samopoštovanju ostaju stabilne i kod drugog merenja. Grafikon ilustruje, da u odnosu na dimenziju neuroticizam gde imamo veće rasipanje rezultata oko nulte vrednosti razlika (Grafikon 4), ovde su razlike u podgrupama pri prvom i drugom merenju najmanje. Očigledno da je dimenzija neuroticizam najznačajnija za dinamiku promena u samoprocenama.

Socio-ekonomski parametri i dimenzije ličnosti

Na kraju analiza rezultata urađen je F test za socio-ekonomske parametre po grupama podeljenim po E, P i N dimenzijama. Socio-ekonomski parametri koje smo obuhvatili bili su obrazovanje roditelja, zanimanje roditelja, rešeno stambeno pitanje, život u zajednici sa starijom generacijom, ili samostalni život, materijalan primanja, opšta merila standarda (u koja ulaze veličina stambenog prostora, život u kući ili u stanu, postojanje zasebnih soba za ispitanike, opremljenost belom tehnikom, i drugim elektrotehničkim uređajima, uslovnost stanovanja, praćenje dnevne štampe, odlazak na letovanje i zimovanje), potpunost/nepotpunost porodice. Došli smo do podataka da kada grupu podelimo po skorovima na E dimenziji, dobijamo najveće razlike između grupa u pogledu obrazovanja majke, zanimanja majke, materijalnih primanja i opštih merila standarda. To se vidi u tabeli 10.

Tabela 10. Razlike u socio-ekonomskim parametrima u zavisnosti od različitih dimenzija ličnosti

	Pskor		Eskor		Nskor	
	F-test	P	F-test	P	F-test	P
obrazovanje oca						
obrazovanje majke			6.97	0.01	3.00	0.05
zanimanje oca						
zanimanje majke			4.63	0.02		
stambeno pitanje						
samostalni život	3.58	0.05				
materijalna primanja			7.65	0.01		
opšta merila standarda			7.06	0.01		
potpunost porodice						

Po svemu sudeći dimenzija ekstraverzija – introverzija najosetljivija je na neka obeležja materijalnog statusa. Logično je da je obrazovanje žene povezano sa njenim zanimanjem, a zaposlena žena povećava materijalni status porodice. Obrazovanje majke može uticati i na odnos prema detetu, njegovoj većoj orijentaciji na socijalne kontakte i otvorenosti u komunikaciji.

Zaključak

Iz svega navedenog zaključujemo da se visina globalnog samopoštovanja razlikuje kod osoba sa različitom izraženošću bazičnih dimenzija ličnosti. Pretežno introvertne osobe, imaju niže globalno samopoštovanje u odnosu na ostale adolescente iz uzorka, a osobe emocionalno labilne (visok neuroticizam) osim što imaju niže samopoštovanje, pokazuju i tendenciju opadanja samopoštovanja nakon eksperimentalne situacije. Oni su grupa koja je sklona da sebe "ocрни". Nemogućnost da se održi stabilna emocionalna ravnoteža snižava znatno samoevaluaciju. I pored toga što u uzorcima podeljenim prema neuroticizmu nismo dobili značajnu razliku između prvog i drugog merenja, iz grafikona na kojima je prikazana promena samopoštovanja (za dimenziju neuroticizma grafikon br. 4) očigledno je da su razlike između prvog i drugog merenja najvarijabilnije. Izražena emocionalna labilnost povezana je sa niskim samovrednovanjem i predstavlja rizik za stabilno samopoštovanje. Veliki broj istraživanja ukazao je na nesumnjivu korelaciju između niskog samopoštovanja i depresivnih raspoloženja i stanja. Varijacije u samovrednovanju ukazuju na slabost odbrambenih mehanizama i rizik za očuvanje unutrašnjeg balansa.

Ono što smatramo doprinosom ovog istraživanja jeste i "osetljivost" dimenzije ekstraverzija na socio-ekonomske parametre. Dobar materijalni status porodice povezan je i sa željom za ekspanzijom, optimizmom, bezbrižnošću, socijalnošću... Ono što može ostati nedovoljno razjašnjeno jeste ne proizvodi li dobar materijalni status ove osobine ličnosti, tj. ne pojačava li ih. Nije li introverzija svest o sopstvenoj društvenoj poziciji, a intelektualizacija kompenzacija za nezadovoljstvo i strah vezan za mesto na lestvici socijalnog statusa... Ostaje otvoreno pitanje da li su neke naše osobine na dimenziji ekstraverzija – introverzija i globalno samopoštovanje više u vezi sa materijalnim statusom nego sa sposobnostima ili nekim drugim obeležjima...

Literatura

1. Baron, P. (1974). Self-Esteem, Ingratiation, and Evaluation of Unknown Others. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.30., No. 1, 104-109
2. Heatherton, T.& Polivy, J. (1991). Development and Validation of a Scale for Measuring State Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 60, No. 6, 895-910.
3. Lojk, L. (1979). *EPQ priručnik*, Ljubljana, Zavod za produktivnost dela Ljubljana, Centar za psihodijagnostička sredstva.
4. Opačić, G. (1995): *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
5. Tevendele, H., Heather, D. & DuBois, D. (1997). Self-Esteem Stability and Early Adolescent Adjustment: An Exploratory Study. *Journal of Early Adolescence*, Vol. 17, Issue 2.

6. Žiropađa, Lj. (1991). Zadovoljstvo roditeljima, interval između rađanja i socijalna efikasnost kao korelati samovrednovanja adolescenata. *Psihologija*, XXV, 1-2, Beograd.
7. Pečjak, V. (1984). *Stvaranje psihologije*, Sarajevo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva "Svjetlost".

Jelisaveta Todorović

THE PERSONALITY DIMENSIONS AND STABILITY OF ADOLESCENTS' SELF-ESTEEM

Summary

In this research adolescents' self-esteem stability was carried out. All adolescents were secondary school pupils (III grade). The research was repeated after thirty days. We were interested in questioning the connection of personality dimensions such as neuroticism, extraversion and psychoticism to self-esteem and its stability.

The research showed that dimensions as neuroticism and introversion were linked to stable low self-esteem, while extraversion to stable high self-esteem. The economic parameters, it has been proved here, are in favour of extraverts with a rather better socio-economic status within the group than to introverts.

Key words: self-esteem, self-esteem stability, extraversion, neuroticism and psychoticism

